

Våga se

Praktiska tips om hur du kan titta på
dansföreställningar med nya ögon

Lisa Lindén, genusvetare och dramaturg, har skrivit texten till foldern på uppdrag av danskonsulenterna på Kultur i Väst och Danskotoret. Danskotoret är ett uppdrag från Västra Götalandsregionen, ett uppdrag som förvaltas av Kultur i Väst.

Den här foldern vänder sig till dig som är intresserad av danskonst och som vill utveckla din förmåga att tala om det du ser.

Du kanske själv utövar dans i någon form, kanske är du arrangör eller pedagog och skulle vilja hålla i publiksamtal efter att du har sett en föreställning.

Här är det inte meningen att du ska hitta ett facit på vad du ska uppleva. Det finns inga rätt eller fel när det kommer till tolkningen av ett konstnärligt verk.

Däremot kan din blick vässas genom övning. Här kan du förhoppningsvis få nya ingångar till att samtala om scenkonst och öka graden av aktivitet hos en publik.

Betydelsen ligger i betraktarens öga

Du ser en dansföreställning. Den påverkar dig. Kanske blir du glad. Kanske påminner den dig om någonting du sett tidigare eller till och med upplevt i livet. Kanske blir du nedstämd. Eller bara irriterad.

Du kanske frågar dig vad den här föreställningen eller koreografin egentligen **betyder**? Varför gör dansarna så eller så? Eller så kan du inte sluta tänka på varför kostymerna i föreställningen ser ut som de gör.

Att svara på vad ett konstnärligt verk betyder är komplext eftersom konst betyder olika saker för olika människor. Betydelsen ligger ofta i betraktarens öga, och när just du mottar ett verk skapar du en unik tolkning av det. Det är i din **tolkningsprocess** som koreografin och dansarna får en eller flera betydelser. För dig. Du kan dela din tolkning med andra, men den är ändå subjektiv.

Det finns till och med de som menar att ett konstnärligt verk inte finns om det inte möter en publik. Det är en spännande tanke, eller hur?

Men, samtidigt sker inget i ett scenrum av en slump. I alla fall oftast inte. Tvärtom är allt noga genomtänkt av minst en person

och ofta av ett helt team, om det inte är improvisation vi talar om. Men även då kan vissa saker vara väl inövade.

I princip allt som sker på en scen är **konstruktioner** och det går att betrakta dessa som **tecken**. Tecknen är delar av en större tänkt helhet. Koreografen har velat förmedla någonting till sin publik och för att kunna göra det har koreografen gjort val. Oavsett om valen skett medvetet eller mer som en produkt av tidigare erfarenheter, intryck eller vanor, så har beslut fattats. Och för att välja någonting så måste någonting annat väljas bort.

När du tolkar ett scenkonstverk kan det vara intressant att titta på hur normer för till exempel kön uttrycks. Normer kan beskrivas som osynliga regler. Till exempel hur kvinnor och män förväntas vara, uppträda, tala och skratta.

Här vill vi inspirera till samtal om danskonst. Vi vill synliggöra konstnärliga val och vässa din blick som publik. Inte minst när det gäller att betrakta ett danskonstverk utifrån genusperspektiv.

Genus kan beskrivas som människans sociala kön. Genus skapas i relation till omgivningen. Genus är föränderligt och ser olika ut i olika sammanhang. Genus är våra samlade föreställningar om kön – vad kön är och vad olika kön kan och förväntas vara. Till exempel har synen på män och kvinnor skilt sig åt genom historien och mellan olika kulturer eller särskilda situationer. Ett sätt att vara och uppträda på uppskattas mer och värderas högre än andra sätt att vara och uppträda på.

När och hur börjar ett scenkonstverk?

Ett **dansverk** skapas i ett sammanhang och är inte sällan fullt av konstnärliga referenser till andra verk eller annan konst.

En koreografi kan också skapas genom upprepningar av enskilda detaljer som koreografen noterat i sin omgivning. Det kan vara upprepningar av något som koreografen har sett i olika mänskliga relationer och som omvandlats till koreografi. Det kan också vara upprepningar av beteendemönster i olika sociala grupperingar. Rörelser kan härstamma från minnet av en rörelse, till exempel från ett barns lek på en skolgård. Vad som är upprinnelsen vet bara upphovspersonen.

På liknande vis kan **genus** beskrivas som upprepningar av rörelser, mimik och kroppsspråk som vi sett andra utföra. En del genusforskare menar att när människor betar sig på sätt som kallas för "kvinnliga" eller "manliga" så är det också upprepningar. De är inlärdade mönster där vi rör oss eller talar på ett specifikt sätt. Vi härmar och upprepar sådant vår kropp och tanke tidigare lagt märke till och noterat, sådant som vi kopplar till ett specifikt kön och inte sällan till vår egen identitet. Det kan beskrivas som att vi **iscensätter** vårt kön.

Upprepningar i sociala samspel mellan människor och upprepningar i ett scenrum – tillsammans bildar de olika mönster som är fria för oss att tolka. Upprepningar kan vara placerade i nya sammanhang och med nya detaljer, kombinerade på ett helt nytt, speciellt eller annorlunda vis. Men de är ändå upprepningar. Vi är sällan så unika som vi kanske hoppas.

När startar egentligen ett scenkonstverk? Är det så fort du tar plats på en stol i en salong som verket startar? Det finns forskare som menar att verket börjar redan när du bestämmer dig för att se det. Att det är dina **förväntningar** på en särskild koreograf, ett scenrum eller en dansare som är med och skapar din tolkning, och verket i sig.

Stanna kvar en stund i påståendet om att själva scenkonsthändelsen startar långt innan verket egentligen börjar. Vad var det som gjorde att du valde just den här föreställningen? Vad var det som gjorde att du blev nyfiken på det här verket eller valde att boka det till din kommun eller arrangera så att alla barn i en viss ålder skulle få se just det här?

Tecken i scenrummet

Allting som befinner sig på en scen, eller på den yta där dansen utspelar sig kan i tolkning benämnas som **tecken**. Det kan till exempel vara ljusdesign, kostymdetaljer, rörelser eller mask. Tecknen kan, precis som ett pussel, läggas ihop till en större mening. Olika detaljer skapar tillsammans en helhetsförståelse.

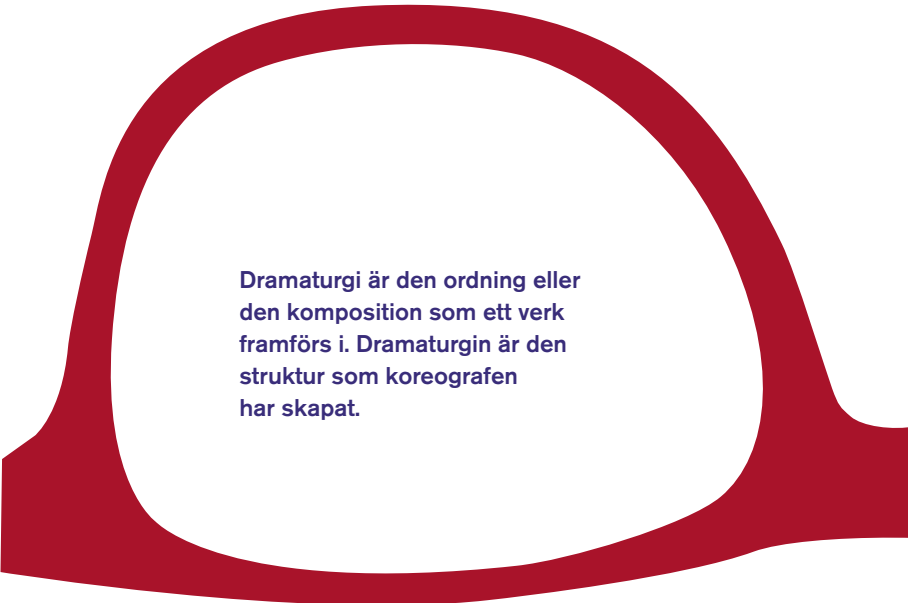
Inom teatersemiotiken, teckenläran, beskrivs hur olika tecken bildar strukturer på både ytan och på djupet och hur tecknen tolkas för att tyda en föreställning. Mycket av semiotiken går tillbaka ända till antiken.

Augustinus, Ferdinand de Saussures, Umberto Eco och Julia Kristeva är några som i olika tider skrivit om semiotik med olika infallsvinklar.

Betydelsen av dessa tecken blir olika hos olika människor i publiken eftersom publiken gör olika **läsningar** av vad den ser. Det kan till och med vara så att betydelsen skiftar för samma person vid olika tillfällen. Tolkningen kan skilja sig åt på grund av hur du sov natten innan, om du är hungrig eller bär på en särskild känsla just vid tillfället när du ser ett verk. Det kan också vara så att de olika tecknen inte alls pekar mot en helhet utan mot något mer uppluckrat och uppbyggande. Kanske är allting motsägelser och det kanske är just det som är helheten.

Semiotik kan lära oss att se fler saker i en föreställning. Man kan bland annat titta på hur olika tecken förhåller sig till varandra eftersom själva betydelsen skapas genom skillnader mellan tecken. Till exempel kan en "man" få betydelse som "man" för att han skiljs från "kvinna".

Genom att använda genusteori tillsammans med analys av ett scenkonstverk kan sådana uppdelningar problematiseras, genom att ställa dem i relation till det vi tolkar att verket vill förmedla. Könsaspekter kan vara viktiga i ett verks dramaturgi.

Dramaturgi är den ordning eller den komposition som ett verk framförs i. Dramaturgin är den struktur som koreografen har skapat.

Med ett **medvetet tittande** på ett konstnärligt verk hittar vi detaljer som hjälper oss att beskriva vad vi såg och hur vi upplevde det vi såg. Med ett medvetet tittande aktiverar vi vår syn och ökar vår förmåga till tolkning och analys.

Vilka glasögon har du idag?

När du har bestämt dig för att se ett särskilt verk i en särskild lokal på en särskild dag och tid så kan du också välja att aktivera ditt medvetna tittande genom att utgå ifrån en tes eller en teori – någonting som du vill ha prövat eller undersökt. En bild för det skulle kunna vara att du sätter på dig ett par särskilda glasögon. Du kan till exempel lägga **genusperspektiv** på en föreställning genom att ta på dig **genusglasögon**.

Yvonne Hirdman är historiker och genusteoretiker och har skrivit mycket om hur kvinnor och män ofta uppfattas som motsatser till varandra i den västerländska traditionen. Hon har beskrivit en analysmodell som fått stor genomslagskraft – könsmaktsordningen, även kallad genusordningen. Den bygger på två principer, den manliga normen och isärhållning av kön. Könsmaktsordningen upprätthålls av ett genuskontrakt som både kvinnor och män "skriver på".

Du kan också betrakta föreställningen ur ett **intersektionellt** perspektiv. Med det menas att du till exempel fokuserar på genus, klass, etnicitet och ålder **tillsammans**. Det kan betyda att du noterar hur de olika kropparna rör sig och hur det samspelar med dansarnas utseende och ålder. Samtidigt kan du tolka detta i relation till vår samtid.

Intersektionalitet är ett analytiskt begrepp som fokuserar på skärningspunkten mellan till exempel kön, klass, kropp och etnicitet. Skärningspunkten av olika diskrimineringsgrunder ger en bred bild av en människas handlingsutrymme. Det kan vara intressant för tolkningar av sceniska verk. Om det är ett större danskollektiv på scenen – är det då till exempel något mönster där en viss kroppstyp urskiljs genom specifika koreografier? Vad blir din tolkning av det?

Diskrimineringslagstiftningen syftar till att arbetsgivare ska arbeta förebyggande för att motverka diskriminering utifrån diskrimineringsgrunderna: kön, könsöverskridande uttryck, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.

Scenkonstens kontext

Scenkonst varken skapas eller mottas i ett tomrum, utan pågår i en ständig dialog med sin tid. Dialogen sker både med den tid som verket skapades i, och med den tid som verket uppförs i. Det betyder att sammanhanget är viktigt. Här kan historiska, kulturella och politiska aspekter spela in. Ett verk som till exempel skapats i Madrid under Francos styre har andra referenser än ett verk som till exempel skapats i Umeå i början av 1900-talet. Samtidigt kan ett verk som skapats i Moskva under slutet av 1940-talet berätta något för en publik i Göteborg 2014.

Dags att se ett dansverk med nya ögon

En tolkning av ett verk sker i olika steg. Här är en modell du kan använda för att börja göra egna noteringar av tecken.

1. Innan föreställningen

Skriv ner dina förväntningar på det du ska se. Har du till exempel sett dansarna förut eller känner du till koreografens arbete? Sätt på dig genusglasögonen och tänk igenom vilka frågor du vill få svar på. Använd dessa exempel eller skriv ner egna frågor.

Exempel på frågor att söka svar på under föreställningen

- Hur startar föreställningen?
- Vilka ser vi på scenen?
- Vet du om de är kvinnor eller män?
- Är alla med från början eller är det någon som kommer in senare eller lämnar scenen innan de andra?
- Hur sker entréer (ingång på scenen) och sortier (utgång från scenen)?
- Hur skulle du beskriva att de olika dansarna rör sig?
- Är deras rörelsemönster till exempel tätt intill kroppen eller är det vida rörelser?

- Är rörelserna snabba eller långsamma?
- Hur ser scenen/scenrummet ut?
- Är det något särskilt ljus eller hamnar någon av dansarna i särskilt fokus med hjälp av ljuset?
- Var på scenen eller dansytan är dansarna placerade?
- Skulle du säga att dansarna använder dansytan i lika stor omfattning?
- Tittar dansarna (om de är flera) på varandra eller är de som om de inte ser varandra? Har några av dansarna mer ögonkontakt än andra?
- Hur är dansarna klädda?
- Har alla samma kläder eller finns det skillnader i stil, material eller färg?
- Påminner kostymerna om något du känner igen?
- Vilken tid skulle du säga att det är på scenen? Nutid? Historisk tid? Flera på samma gång?
- Hur skulle du beskriva musiken?
- Upplever du det som att det är nyskriven musik?
- Har musiken en snabb puls eller en långsam puls?
- Hur reagerar publiken? Och hur sker interaktionen med publiken?

- Upplever du att publiken blir sedd eller känns det mer som om du är osynlig för de på scenen?
- Hur slutar föreställningen?

2. Under föreställningen

Notera vad som sker. Om du inte har möjlighet att dokumentera på papper, fokusera aktivt på detaljer under föreställningen och skriv ner dina iakttagelser så snart som möjligt efteråt. Anteckna så neutralt som möjligt, men om du får en särskild känsla eller tanke kring en rörelse, kostym, ljusdesign eller dansarens kontakt med publiken – notera känslan utan att värdera den. Skriv också ner saker du ser som påminner dig om något annat.

3. Efter föreställningen

Renskriv och sortera dina anteckningar. Går det du sett att tolka som en berättelse, eller är verket mer fragmentariskt eller uppdelat? Och i så fall, vilken relation har delarna till varandra? Skulle du säga att verket behandlar någon särskild tematik eller känsla? Hur tolkar du att verket förhåller sig till samtiden och det sammanhang som du mottagit det i? Vad säger dina anteckningar dig

om köns betydelse i verket? Ålder? Etnicitet? Skulle din tolkning påstå att föreställningen vänder sig till en särskild målgrupp?

Titta nu på dina anteckningar och se hur de förhåller sig till varandra. Leta efter mönster. Finns det saker som återkommer flera gånger i föreställningen? Fundera också över hur väl din tolkning stämmer överens med de förväntningar du hade innan föreställningen. Sammanfatta det du tycker är viktigast i din tolkning. Berätta varför du har tolkat en visst skeende på ett visst sätt och underbygg det med argument från dina anteckningar.

Använd din analys

När du har sammanfattat din tolkning, kan du hitta ingångar till diskussion. Kanske säger din tolkning någonting om hur kärlek eller passion uttrycktes i en särskild klass under en viss tidsepok, eller så öppnar den upp för samtal om kvinnors och mäns handlingsutrymme i olika sammanhang. Oavsett hur din tolkning ser ut, har du möjlighet att använda den.

Du som sitter i publiken

Titta igenom dina anteckningar och fundera på vad du skulle vilja lyfta fram i fortsatta samtal efter föreställningen. Du kan tänka dig att du ska berätta om din upplevelse för en vän eller kollega. Vad väljer du att berätta från föreställningen och varför har du valt just det? Är det något som framstår som underligt, komplext eller som kanske lockar dig att läsa om koreografens intention eller tankar? Liknar dansverket något du har sett tidigare? Blir du nyfiken på att se något mer av samma koreograf?

Du som är arrangör

Du som arbetar med att arrangera föreställningar kan förhoppningsvis ta hjälp av din analys i arbetet med att nå din publik. Det är du, din personliga smak och dina referenser som avgör vad du väljer att arrangera och köpa in till en skola, ort eller kommun. Din position är viktig och de beslut du fattar kan underbyggas med ett aktivt tittande och en medveten tolkning. I och med att en tolkning är subjektiv kan ett scenkonstverk givetvis tala till publiken på olika vis. Ett elvaårigt barn kanske inte har samma upplevelser

av ett verk, som ett treårigt barn. Samtidigt kan en fyrtioåring uppleva samma känsla som en femåring, när de ser något på scenen.

Du som ska hålla i ett publiksamtal

Din egen nyfikenhet är en öppning för samtalet. Under ett publiksamtal kan du kombinera din egen tolkning av verket med att läsa på och förmedla lite om verkets bakgrund. Det kan handla om hur, när och varför det skapades, om det har satts upp förut och hur det togs emot då.

Dina anteckningar från föreställningen kan bli underlag för en diskussion. Vad tycker du är särskilt intressant att belysa? Vilka intentioner verkar koreografen ha haft? Kanske finns det en särskild aspekt i föreställningen som du vill lyfta ut och höra andra resonera kring?

Du som är pedagog

Du kan använda dina anteckningar som underlag för en fortsatt diskussion där du lyfter med dig scenkonstverket in i lärandet. Låt eleverna själva lyfta fram egna noteringar och understryk att när det gäller konstverk så finns inget rätt eller fel. En upplevelse

kan inte betygsättas – däremot kan olika individer se olika saker eller lyfta upp olika intressanta aspekter som ni kan fortsätta att diskutera och bearbeta. Kanske är det en tematik eller en politisk aspekt? Kanske säger verket något om kvinnor och mäns villkor på scenen och i samhället? Verket kan kanske också inspirera till eget skapande. Scenkonst som är komplex och problematiserar och provocerar kan vara väldigt bra som ingångar till diskussioner. Hur förhåller sig verket till samtiden och finns det något särskilt som det påstår? Är det något som du som pedagog vill bemöta?

I relation till scenkonst kan det vara intressant att läsa mer om genusteori och till exempel det som ofta kallas för "en manlig blick". Den manliga blicken som begrepp skapades som en kritik mot att kvinnor ofta fick representera passivitet och mannen aktivitet. En manlig blick kan både män och kvinnor ha. Det handlar inte om könet på den som tittar utan om att titta på ett särskilt vis – där kvinnan är objekt och tittaren är subjekt. Det kan ske på en scen mellan olika karaktärer, mellan koreograf och dansare, eller mellan dansare och salong.

Varför är det intressant med just genusglasögon på dans?

Ett svar kan vara att kön och genus konstrueras mellan människor. Det sker på arbetsplatser, i klassrum, mellan scen och salong, i politik och media och i samhällets offentliga rum och arenor. Scenkonst skapas på ett liknande vis, inte sällan som en kommentar eller fördjupning av något som pågår inom en individ eller i samhället. Det kan vara abstrakt. Det kan vara konkret. Men konst skapas i relation till någonting annat – precis som genus.

Historiskt sett har dansen varit en arena för att uttrycka, reproducera och dekonstruera beteenden som kan beskrivas som genusmässiga. På scenen har både mäns styrka och smidighet många gånger betonats, medan kvinnor i den traditionella baletten fått representera det förfinade, smidiga och nätta. Att det sedan krävt stor fysisk stryka att vara den som blir lyft, har tonats ner. I den moderna dansen ser det ofta annorlunda ut, men kön är ändå en aspekt som är relevant i beskrivningar av mänskligt liv och starka känslor.

Konst och kultur har ett stort inflytande på människors tolkning av omvärlden. På samma sätt som konstnärer kan förhålla sig

kritiska till det de skildrar kan publiken behöva förhålla sig kritisk och analytisk till det som den mottar. Ditt aktiva mottagande kan både förstärka och förlänga din upplevelse av konsten.

Vad ska det här vara bra för?

Självklart kan det vara underbart att enbart ta del av ett dansverk känslomässigt och bara njuta. Eller förfäras. Eller omskakas. Eller inte känna någonting. Så kan det också vara.

Att bli mer medveten om hur man tittar på scenkonst och att notera sina upplevelser av ett verk är inte alltid en angenäm känsla. Det kan innebära att koreografer eller verk som du tidigare uppskattat plötsligt framstår som intetsägande, alltför banala eller könsmässigt stereotypa.

Men om du vänder på det, kanske du med en mer vässad blick kan finna nya koreografer eller intressanta infallsvinklar som fördjupar och förlänger din upplevelse och som också gör det lättare för dig att dela den med andra.

Lycka till med din upplevelse och tolkning!

Lästips

Berg, Anna/ Regionteater Väst. **Prata Scenkonst – en enkel metod för klassrummet** (2013)

Butler, Judith. **Könet brinner!** Texter i urval av Tiina Rosenberg, Översättning Karin Lindeqvist (2005)

Connell, R.W. **Om genus.** Översättning Charlotte Hjukström (2003)

Paulina De Los Reyes, Diana Mulinari. **Intersektionalitet: Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap** (2005)

Heed, Sven Åke. **Teaterns tecken** (2002)

Hirdman, Yvonne. **Genus – om det stabila föränderliga former, 2:a upplagan** (2004)

Kultur i Västs skriftserie. **Spinn Off – en inspirationsguide för scenkonst** (nr 4 | 2012)

Rosenberg, Tiina. **Byxbegär** (2000)

Young, Iris Marion. **Att kasta tjejkast – texter om feminism och rättvisa** (2000)

Plats för anteckningar

Kultur i Väst
405 44 Göteborg
besök Rosenlundsgatan 4
växel 031 333 51 01
kulturivast.se/dans